

СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена визначенню ролі міжкультурної компетенції у процесі професійної підготовки студентів у ЗВО України в умовах інтернаціоналізації системи освіти. Особлива увага приділяється аналізу структури та окремих компонентів міжкультурної компетенції. У статті також охарактеризовано специфіку формування міжкультурної компетенції студентів у процесі вивчення іноземної мови.

Ключові слова: міжкультурна компетенція; інтернаціоналізація вищої освіти; міжкультурна комунікація; структурні компоненти; європейський науково-освітній простір.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інтеграція вищої освіти України у світовий та європейський науково-освітній простір вимагає, насамперед, забезпечення якісної іншомовної підготовки студентів ЗВО. Знання іноземних мов відіграє надзвичайно важливу роль в житті сучасної людини, допомагаючи долати мовні, комунікативні, політичні, економічні бар'єри. Отож, з огляду на виклики сьогодення, перед сучасними викладачами постає нове завдання – забезпечити сформованість у студентів міжкультурної компетенції, тобто «озброїти» їх необхідними нині міжкультурними, соціокультурними, лінгвокультурними знаннями, навичками та вміннями. Сформована міжкультурна компетенція як готовність і здатність до міжкультурної професійної комунікації, що базується на розумінні культурних розбіжностей, чіткому уявленні про загальнолюдські цінності, орієнтації на них у сфері міжкультурного спілкування, допомагає досягти взаєморозуміння у професійній сфері в умовах інтернаціоналізації освіти та життєдіяльності світової спільноти. Міжкультурна компетенція є невід'ємною складовою професійно-комунікативної компетенції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблематика міжкультурної комунікації є міждисциплінарною і пов'язана з багатьма науками, як то: соціологією, культурологією, психологією, лінгвістикою, менеджментом, тощо. Формування міжкультурної компетенції завжди було в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних дослідників. Різними аспектами теорії міжкультурної комунікації займалися такі науковці, як: Т. Астафурова, П. Донець, І. Зимня, І. Лейфа, С. Ніколаєва, Р. Портер, Л. Самовар, В. Сафонова, Г. Томахін, І. Халєєва, І. Цатурова. Проблематика діалогу культур розглядалася М. Бахтінім, В. Біблером та ін. Суперечливі питання конфлікту між представниками різних культур, а також стратегії

їх подолання переважно висвітлювались зарубіжними вченими, серед яких: А. Вежбицька, У. Гудікунст, С. Кім, Т. Ларіна, Г. Маркус, Г. Тріандіс, Е. Холл, Г. Хофстеде та ін. Питаннями толерантності в межах міжкультурного діалогу займалися вчені: У. Гюдикунст, П. Донець, Л. Знікіна, В. Ніке, Т. Персікова, О. Садохін, В. Сафонова, та ін. Проблематика інтеграції компонентів культури в процесі навчання іноземної мови знаходить своє відображення в роботах: Н. Бібік, Н. Бориско, Р. Гришкової, Г. Копил, О. Миролюбова, С. Ніколаєвої, Ю. Пасова, І. Плужник, С. Тер-Минасової, Г. Томахіна, а також О. Фролової. Водночас, слід зауважити, що хоча в наукових джерелах висвітлюється багато аспектів міжкультурної комунікації, досі залишаються питання, що потребують більш детального вивчення, аналізу та розробки.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є розкриття ролі та виявлення основних структурних компонентів міжкультурної компетенції студентів ЗВО у процесі вивчення іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із поглибленням процесів глобалізації та світової інтеграції та подальшою інтернаціоналізацією суспільства останнім часом численна кількість наукових досліджень присвячується проблемам налагодження діалогу між культурами, питанням етнічності, цінностей, ксенофобії, толерантності, у наслідок чого в науковому обігу з'явився термін «міжкультурна комунікативна компетенція». Щоб окреслити цей термін, слід з'ясувати значення поняття «компетенція». З точки зору науковця О. Слюсаренко, компетенція розглядається як самостійно реалізована спроможність, зумовлена набутими знаннями, життєвим досвідом, цінностями й здібностями, розвинутими в результаті пізнавальної діяльності й освітньої практики [6].

В даному контексті, міжкультурна компетенція часто розглядалась як підсистема комунікативної компетенції. Феномен міжкультурної компетенції як здатності змінювати знання, ставлення, поведінку

таким чином, щоб бути гнучким до інших культур, став ключовим аспектом глобалізованого суспільства XXI століття. Безпосередньо термін «міжкультурна компетенція» набув значної актуальності у зарубіжній науці на початку 1970-х років, під час становлення міжкультурної комунікації як самостійного наукового напрямку. Поряд із цим, у період 1970–80-х років досить розповсюдженими стали питання ставлення до іншої культури, її цінностей, подолання етноцентризму, а також культуроцентризму.

Наразі міжкультурна компетенція стала розумітися як здатність успішно взаємодіяти з представниками різних культур і національностей. В свою чергу, метою її цілеспрямованого формування став розвиток здатності особистості адаптуватися й успішно співпрацювати в мультикультурному середовищі. Так, наприклад, Е. Тейлор визначав міжкультурну компетенцію як трансформаційний процес, під час якого в іноземці розвивається адаптивна здібність завдяки можливості пристосуватися до вимог країни, в якій він перебуває [11].

Нині існує досить багато визначень поняття «міжкультурна компетенція» (С. Тер-Минасова, О. Бондаренко, Г. Єлізарова, В. Фурманова, В. Гудикунста ін.). Так, наприклад, В. Гудикунст (W. Gudycunst) вважає, що «міжкультурна компетенція містить у собі знання, мотивацію й уміння спілкуватися адекватно й ефективно із представниками інших культур» [12]. В свою чергу, Г. Єлізарова надає таке визначення міжкультурної компетенції: «компетенція особливої природи, спроможність здійснювати міжкультурне спілкування за допомогою створення спільного для комунікантів значення того, що відбувається, й досягати позитивного для обох сторін результату спілкування. Міжкультурна комунікація... може бути властива тільки медіатору культур – мовній особистості, що вивчає якусь мову як іноземну» [3].

В даному контексті, стає зрозумілим, що мова – це є, перш за все, соціальне явище, а головною умовою оволодіння нею є проникнення в культуру народу. Адекватна участь у міжкультурній комунікації включає правильне розуміння смислу висловлювань співрозмовника, правильну інтерпретацію культурних, історичних епізодів і реалій, розуміння поведінки носія мови. З цих позицій, у процесі формування міжкультурної компетенції студентів під час навчання іноземної мови потрібно дотримуватися відповідної методики, яка б чітко визначала види вправ, теми, види навчальної діяльності, послідовність і характер завдань, тощо.

Західні дослідники проблематики розвитку комунікативної компетенції розглядають соціокультурний компонент як допоміжний соціолінгвістичної компетенції. Адже знання норм поведінки, цінностей, правил спілкування є необхідним для вибору правильного мовленнєвого реєстру. Знання культури є необхідним для вірної інтерпретації того, що відбувається і конкретній ситуації в іншокультурному середовищі. Поряд із цим, незнання соціокультурного контексту і відсутність стратегій із вирішення проблем підготовки сучасного випускника ЗВО може мати негативні наслідки у подальшій професійній міжкультурній взає-

модії. Так, наприклад, як наголошує Р. Гришкова, з огляду на приєднання України до Болонської конвенції у вітчизняній психолого-педагогічній літературі дискутуються проблеми іншомовної підготовки випускника вищої школи, але при цьому недостатню увагу приділено питанням формування іншомовної соціокультурної студентів нефілологічних спеціальностей у ході фахової підготовки [2].

Очевидно, що головною метою навчання іноземним мовам на сучасному етапі є формування іншомовної комунікативної компетенції, тобто готовності до реального іншомовного спілкування. Водночас, доцільно зауважити, що знання іноземної мови не завжди гарантує успішності міжкультурної взаємодії, у процесі якої часто виникають непорозуміння через етнічні стереотипи, міфи, «культурний шок», ксенофобію та нетолерантність на рівні індивідуальної свідомості. Нині випускники вітчизняних ЗВО, у більшості випадків, незнайомі з іноземною культурою, не відчують потреби в поглибленні своїх однобічних знань, мають монокультурну свідомість, не готові до реальної професійної комунікації у мультикультурному середовищі. Таким чином, формування міжкультурної компетентності є важливим завданням сучасної системи освіти.

З цих позицій, важливим завданням під час набуття міжкультурної компетенції є формування здібностей студентів брати участь у міжкультурному діалозі на основі принципів кооперації та взаємоповаги, водночас, зі збереженням власної ідентичності. Міжкультурна компетенція студентів вищих навчальних закладів включає в себе мотивацію до вивчення, порівняння культур і готовність до оновлення міжкультурного досвіду.

Міжкультурно-компетентна особистість, формування якої здійснюється шляхом вивчення іноземної мови в системі вищої освіти, володіє високим рівнем лінгвокраїнознавчих, соціолінгвістичних, соціокультурних знань і вмінь, що забезпечують ефективне спілкування в межах професійної діяльності. В даному разі, іноземна мова є важливим засобом міжкультурного спілкування, адже вона сприяє вербальному-порозумінню громадян різних країн, забезпечує такий рівень їхнього культурного розвитку, який дозволяє вільно орієнтуватись і комфортно почуватись у країні, мова якої вивчається [12].

Наразі одним із прогресивних методів навчання іноземної мови є комунікативний підхід, який базується на переорієнтації з форми на функцію, з лінгвістичної компетенції на комунікативну, а з мовної правильності на спонтанність і автентичність. Виховний процес у вищих навчальних закладах відіграє ключову роль у вихованні сучасної культурно свідомої молоді і використання прогресивних комунікативних методик допомагають розвивати соціально-психологічну і комунікативну компетентність особистості.

Іншомовне ділове спілкування, обумовлене соціальним замовленням, є одним із найбільш значущих складових професійної освіти майбутніх фахівців. Саме тому, вивчення іноземної мови у ЗВО покликане носити комунікативний характер. Таким чином, голо-

вною метою навчання іноземної мови визначається формування здатності до міжкультурного іншомовного спілкування, тобто набуття міжкультурної компетенції.

Специфіка навчання діалогу культур вимагає культурної обізнаності, комунікативної компетенції, позитивного ставлення, емпатії, гнучкості та розуміння цінностей і норм інших. З цих позицій, на думку вченої О. Осадчої, міжкультурна компетенція містить такі складові частини [5, с. 196]:

- компаративні вміння (орієнтація в явищах іншого способу життя, порівняння зі своєю культурою, розпізнавання та сприйняття іншої культури);

- інтерпретаційні вміння (інтерпретація дій, поведінки та висловлювань представників інших культур);

- стратегічні вміння (здатність аналізувати непорозуміння, уникати їх, застосовувати вербальні та невербальні стратегії для компенсування певних незнань, оперування новими знаннями);

- емпатійні вміння (прийняття позиції іншої людини, врахування соціокультурної специфіки партнера, повага до іншої системи цінностей).

З точки зору вченої Г. Єлізарової, структуру міжкультурної компетенції складають знання, відношення й уміння, мовний матеріал, текстовий матеріал і система завдань, спрямована на якісне формування навичок міжкультурного спілкування [3, с. 260]. Знання про сутність феномену культури та особливості відображення різних культур у мові й мовленні студенти отримують з курсів лекцій та на практичних заняттях шляхом виконання різноманітних завдань з аналізу мовного матеріалу. Зміст навчання іноземної мови, що направлений на формування міжкультурної компетенції повинен включати в себе специфічний мовний та текстовий матеріал, в якому наявний «культурний компонент значення» [3, с. 261].

В західній науковій літературі існують різні класифікації складових міжкультурної компетенції. У більшості випадків, міжкультурна компетенція трактується як така, що складається з п'яти компонентів: 1) Ставлення до іншої культури; 2) Знання; 3) Вміння інтерпретації і співвідношення; 4) Вміння відкриття та взаємодії; 5) Критичне усвідомлення культури або політична освіта [12]. Розглянемо сутність кожного з компонентів більш детально.

Перш за все, взаємовідносини між представниками різних культур з високим рівнем міжкультурної компетенції мають будуватись на основі відкритості і зацікавленості, готовності відмовитись від упередження щодо іншої та рідної культур. Компонент знань передбачає високу поінформованість щодо різноманітних соціальних груп, їх характеристики і практичної діяльності у власній країні та країні партнера по спілкуванню, щодо загальних процесів соціальної взаємодії та міжособистісної взаємодії, знання фактів про рідну та іншу культуру, тощо. Вміння інтерпретації та співвідношення полягають у здатності людини інтерпретувати документ або подію з іншої культури, пояснити його і порівняти з явищами власної культури. Окремим компонентом міжкультурної компетенції є вміння засвоювати нові знання про

культуру, вміння користуватись знаннями і навичками в умовах комунікації та взаємодії в реальному часі. І останній компонент – критичне усвідомлення культури, або політична освіта, полягає у вмінні критично і на основі виважених критеріїв надавати оцінку світогляду, діяльності і результатам діяльності, які при таманні власній та чужій культурі.

Відповідно, особистість із сформованою міжкультурною компетентністю володіє такими якостями: здатність об'єктивно аналізувати взаємовідносини між різними культурами; здатність бути посередником, інтерпретувати одну культуру в термінах іншої; спроможність критично й аналітично розуміти власну та іншу культуру; усвідомлення власного погляду на світ і того факту, що людське мислення є культурно детермінованим [1].

Крім того, серед елементів міжкультурної комунікативної компетенції більшість дослідників виокремлюють такі: навички, мотивація та знання. Під знаннями розуміється обізнаність щодо інтерактивних, специфічних у культурному плані, а також загальних культурних і мовних правил гри. Під мотивацією розуміються певні погляди, точки зору стосовно іншої культури, позитивне ставлення до іншої культури, толерантність та відкритість. Вміння та навички включають в себе повагу, наукову орієнтованість, інтерактивний менеджмент, мовну здібність. В даному випадку, зважаючи на те, що мова йде, насамперед, про формування компетенцій у мовній, розмовно-стратегічній, рецептивній та нормативній сфері, всі вони можуть бути розвинуті в межах заняття з іноземної мови, спрямованого на міжкультурне навчання. Останнє, в свою чергу, стає можливим тоді, коли людина готова зрозуміти специфічну систему сприйняття, мислення, цінностей та поведінки чужої культури та готова інтегрувати ці знання у власну систему цінностей та установок.

В контексті даної проблематики, важливим видається звернути увагу також на структурні компоненти міжкультурної комунікації, серед яких науковець А. Кнапп-Поттхофф виокремлював такі: афективний, когнітивний та стратегічний компоненти [10].

Основа афективного компонента складають емпатія та толерантність. Толерантність – це принцип міжособистісної взаємодії, моральна цінність і якість людини, яка готова до діалогу, розуміння та прийняття іншого. З поняттям толерантності пов'язане поняття емпатії, здатність «поставити себе на місце іншої людини» з ціллю розуміння її думок та вчинків.

В основі другого компонента, когнітивного, лежать знання про рідну культуру та культуру країни, мова якої вивчається, а також загальні знання про культуру та комунікацію.

Стратегічний компонент містить вербальні, навчальні та дослідницькі стратегії; принципи навчання (діалог культур, культурознавча обумовленість навчання, особистісно-діяльнісна спрямованість); форми та методи навчання (проблемно-пошукові, дискусійні, дослідницькі, творчі); форми занять (лекції, групові дискусії, рольові ігри); засоби навчання (основні – автентичні художні тексти; додаткові – відеофільми, таблиці, ілюстрації).

У сучасних умовах розвитку суспільства мовна підготовка фахівця повинна забезпечувати розвиток здібностей, які б дозволили використовувати іноземну мову як інструмент спілкування у діалозі культур та цивілізацій. Вивчення іноземної мови у вищому навчальному закладі повинно сприйматися не лише як навчання коректному з точки зору мови іншомовному спілкуванню, але й як навчання іншомовному спілкуванню у контексті міжкультурної комунікації. Значна кількість досліджень останнім часом присвячена питанням та способам формування міжкультурної компетентності: на основі іншомовного тексту, у процесі безпосередньої практики іншомовного спілкування, на основі автентичних матеріалів, тощо. Попри все, більшість фахівців погоджуються в тому, що формування міжкультурної компетентності здійснюється під час ознайомлення з умовами життя в інших країнах, набуття знань про повсякденну культуру, культуру святкування, знайомства зі студентською субкультурою, критичного аналізу соціальних проблем та тенденцій, емоційного сприйняття та інтелектуальної роботи зі зразками культури.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, доцільно відзначити, що формування міжкультурної компетентності студентів сучасних ЗВО – це складний процес, який вимагає систематичних цілеспрямованих зусиль з боку викладача й усвідомлених послідовних зусиль студента. Основною ціллю формування міжкультурної компетентності є розвиток здатності особистості адаптуватися й успішно працювати в мультикультурному середовищі. Особистість, яка володіє міжкультурною компетенцією, здатна вийти в спілкуванні за межі власної культури, не втрачаючи власної культурної ідентичності. Для успішного формування міжкультурної компетентності викладач може використовувати на заняттях численні методи інтерактивного навчання, беручи до уваги рівень підготовки, інтереси та потреби конкретної групи студентів. Перспективним, на наш погляд, є подальше вивчення методів і прийомів навчання в межах формування міжкультурної компетентності студентів на заняттях з іноземної мови у ЗВО України.

Список використаних джерел

1. Васильева Н. Н. Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам / Н. Н. Васильева. – Минск : Изд. центр БГУ, 2011. – 191 с.
2. Гришкова Р. О. Формування іншомовної соціокультурної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей / Р. О. Гришкова. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 424 с.
3. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам / Г. В. Елизарова. – СПб.: Изд-во «Союз», 2001. – 291 с.
4. Николаева С. Ю. Міжкультурна комунікативна та іншомовна комунікативна компетентності / С. Ю. Николаева, І. Ф. Соболева. – К. : Ленвіт, 2011. – С. 23–36.
5. Осадча О. В. Формування міжкультурної компетентності студентів у контексті інтернаціоналізації вищої освіти / О. В. Осадча // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. – 2016. – № 25, Том 1. – С. 195–197.
6. Слюсаренко О. Кваліфікаційна критеріальність компетентності: понятійно-методологічні аспекти / О. Слюсаренко // Компетентність в освітніх запитах. Філософія освіти. – 2009. – № 1–2(8).
7. Щукин А. Н. Обучение иностранным языкам / А. Н. Щукин. – М. : Филоматис, 2004. – 416 с.
8. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing / M. Canale, M. Swain // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1. – P. 1–47.
9. Hofstede G. S. Culture consequences: comparing values, behaviors, institutions and organizations across countries / G. S. Hofstede. – Thousand Oaks: Sage publications. – 2001. – 216 p.
10. Oxford R. Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know / R. Oxford. – Boston : Heinle&Heinle, 1990. – 342 p.
11. Taylor E. Intercultural Competency: A Transformative Learning Process / E. Taylor // Adult Education Quarterly. – 1994 (44). – P. 154–174.
12. The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching and Assessment. – Strasbourg, 2001. – 260 p.

Л. Шерстюк,
ЧНУ ім. П. Могили, г. Николаев, Україна

СУЩНОСТЬ И ОСНОВНЫЕ СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ В КОНТЕКСТЕ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена определению роли межкультурной компетенции в процессе профессиональной подготовки студентов ВУЗ Украины в условиях интернационализации образовательной системы. Особое внимание уделяется анализу структуры и отдельных компонентов межкультурной компетенции. Кроме того, в статье описано специфику формирования межкультурной компетенции студентов в процессе изучения иностранного языка.

Ключевые слова: межкультурная компетенция; интернационализация высшего образования; европейское научно-образовательное пространство; межкультурная коммуникация; структурные компоненты.

**ESSENCE AND MAIN STRUCTURAL COMPONENTS OF
STUDENTS' INTERCULTURAL COMPETENCE IN THE CONTEXT
OF HIGHER EDUCATION INTERNATIONALIZATION**

The article deals with defining the role of intercultural competence in professional training of students in Ukrainian universities under the influence of educational internalization. Special attention is placed at structural components of intercultural competence. The author describes specifics of intercultural competence development during foreign language learning.

Key words: intercultural competence; educational internalization; intercultural communication; structural components; European scientific and educational space.

Рецензенти: *Мещанинов О. П.*, д-р пед. наук професор;
Гришкова Р. О., д-р пед. наук, професор.

© Шерстюк Л., 2017

Дата надходження статті до редколегії 23.11.17